

Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu

Książka:

Związek Gospodarczy Gazowni i Zakładów Wodociągowych w Państwie Polskim:
Sprawozdanie za rok 1930. Kraków, Drukarnia Związkowa, [1931], 20 stron

Książka zdigitalizowana i udostępniona cyfrowo w ramach zadań projektu pt.
„Digitalizacja i udostępnianie online »Bibliografii gospodarki Wielkopolski 1919-39«
H. Maciejewskiej” (SONB/SP/550684/2022)

ZWIĄZEK GOSPODARCZY GAZOWNI I ZAKŁADÓW WODOCIĄGOWYCH
W PAŃSTWIE POLSKIM

SPRAWOZDANIE

ZA ROK

1930

DRUKARNIA ZWIĄZKOWA W KRAKOWIE.

5135. III

ZWIĄZEK GOSPODARCZY GAZOWNI I ZAKŁADÓW WODOCIĄGOWYCH
W PAŃSTWIE POLSKIM

SPRAWOZDANIE

ZA ROK

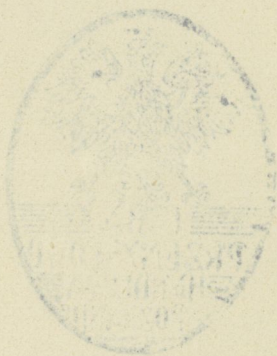
1930

DRUKARNIA ZWIĄZKOWA W KRAKOWIE.

41178 III

5435. III

A. 1953/356/8

Władze Związku Gosp. Gazowni i Zakładów Wodociągowych w Państwie Polskiem na rok 1931/32.

Prezes: Inż. Włodzimierz Rabczewski, dyr. Wodociągów i Kanalizacji m. st. Warszawy.

Wiceprezes: Inż. Czesław Swierczewski, dyr. Gazowni Miejskiej m. st. Warszawy.

Członkowie Zarządu:

- 1) Gazownia Miejska w Warszawie (dyr. Czesław Swierczewski).
- 2) Wodociągi i Kanalizacja m. st. Warszawy (dyr. Włodzimierz Rabczewski, inż. Jan Pomorski).
- 3) Gazownia Miejska w Poznaniu (dyr. Antoni Dziurzyński).
- 4) Wodociągi Miejskie w Poznaniu (dyr. Antoni Kotowicz).
- 5) Zakład Gazowy Miejski we Lwowie (dyr. Kazimierz Żardecki).
- 6) Miejski Zakład Wodociągowy we Lwowie (dyr. Stanisław Alexandrowicz).
- 7) Krakowska Gazownia Miejska (dyr. Mieczysław Seifert).
- 8) Wodociąg st. król. m. Krakowa (dyr. Tadeusz Jaszczurowski, zastępca inż. Jerzy Tokarski).
- 9) Gazownia Miejska w Bydgoszczy (dyr. Bronisław Klimczak).
- 10) Wodociągi Miejskie w Częstochowie (dyr. Kazimierz Knauer).
- 11) Miejskie Zakłady Światła, Siły i Wodociągów w Lesznie (dyr. Ludwik Bethge).
- 12) Królewskohucka Gazownia S. A. w Królewskiej Hucie (dyr. Bolesław Dalbor).
- 13) Gazownia Miejska w Stanisławowie (dyr. Karol Breyner).
- 14) Wodociągi Miejskie w Przemyśle (dyr. Stanisław Panczyj).
- 15) Miejski Zakład Gazowy w Lublinie (dyr. Józef Modrzejewski).
- 16) Gazownia Miejska w Grudziądzu (dyr. Stefan Barcz).

Komisja Rewizyjna:

Inż. Baranowicz Roman, wicedyr. Wodociągów i Kanalizacji w Warszawie.

Inż. Morawski Jan, dyr. Gazowni, Wodociągów i Elektrowni w Tczewie.

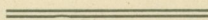
Inż. Zaborowski Witold — Kalisz.

P. Myszkowski Adam, sekretarz Zrzeszenia Gazowników i Wodociągowców Polskich w Warszawie.

P. Foltński Antoni, naczelnik rachuby Wodociągów i Kanalizacji w Warszawie.

Dyrektor Związku: Inż. cyw. Józef Konopka.

Lokal Związku: Warszawa, ul. Nowogrodzka 26, m. 1, tel. 334-26.

SPRAWOZDANIE ZARZĄDU

Związku Gospodarczego Gazowni i Zakładów Wodociągowych w Państwie Polskiem za rok 1930, oraz Protokół XIII-go Walnego Zgromadzenia, które odbyło się dnia 12 maja 1931 r. w Warszawie.

XIII Walne Zgromadzenie Związku odbyło się w Warszawie w sali posiedzeń Rady Miejskiej.

Przewodniczył obradom prezes Związku inż. Antoni Dziurzyński, dyrektor Gazowni Miejskiej w Poznaniu.

Porządek obrad.

- 1) Sprawdzenie pełnomocnictw delegatów.
- 2) Przyjęcie protokołu XII-go Walnego Zgromadzenia z dnia 10 maja 1930 r. w Drohobyczu.
- 3) Sprawozdanie Zarządu.
- 4) Wybory.
- 5) Wolne wnioski.

Na początku przewodniczący w krótkim przemówieniu uczcił pamięć członka Zarządu Związku ś. p. Jana Kapusty, dyrektora Gazowni Miejskiej w Łodzi, zmarłego dnia 9 marca 1931 r., co obecni wysłuchali stojąco.

ad 1) Obecność pełnomocników członków Związku sprawdzono i zanotowano jak następuje:

Bielsko	Gazownia	1	głos	dyr.	Dietrich Alfred
Bydgoszcz	"	2	"	"	Klimczak Bronisław
Chełmno	"	1	"	"	Szupryczyński Jan
Chełmża	"	1	"	"	Marczewski Jerzy
Drohobycz	"	2	"	"	Słomski Stanisław
Gniezno	"	1	"	"	Pissula Juljusz
Grudziądz	"	2	"	"	Barcz Stefan
Hajduki Wielkie	"	3	"	"	Wermuth F. i dyr. Wol-ski Jan
Inowrocław	"	1	"	"	Sroczyński Marcin
Kalisz	"	1	"	"	Zaborowski Witold
Kościan	"	1	"	"	Trąbka Franciszek
Kraków	"	4	"	"	Seifert Mieczysław
Królewska Huta	"	2	"	"	Dalbor Bolesław
Leszno	"	2	"	"	Bethge Ludwik
Lublin	"	2	"	"	Modrzejewski Józef
Lwów	"	4	"	"	Żardecki Kazimierz
Łódź	"	2	"	"	Gundlach Stanisław
Ostrzeszów	"	1	"	"	Bąkowski Leonard
Piotrków	"	1	"	"	Baczyński Jan
Poznań	"	5	"	"	Dziurzyński Antoni
Rawicz	"	1	"	"	Skicki Józef
Rybnik	"	1	"	"	Reinhard Józef

Stanisławów	Gazownia	1	głos	dyr.	Breyner Karol
Tarnów	"	2	"	"	Dyndowicz Stanisław
Tarnowskie Góry	"	1	"	"	Bekiers Paweł
Tczew	"	2	"	"	Morawski - Dzierżykraj Jan
Tomaszów Mazow.	"	1	"	"	Billewicz Konrad (jun.)
Toruń	"	2	"	"	Molenda Władysław i Karczewski Józef
Warszawa	"	5	"	"	Swierczewski Czesław i Torżewski Stefan
Włocławek	"	1	"	prez.	Pachnowski Włodzim.
Wilno	"	1	"	dyr.	Kowalew Piotr
Żywiec	"	1	"	"	Pantofliński Władysław
Bydgoszcz	Wodociąg	2	"	"	Klimczak Bronisław
Chełmno	"	1	"	"	Szupryczyński Jan
Chełmża	"	1	"	"	Marczewski Jerzy
Częstochowa	"	1	"	"	Knauer Kazimierz
Katowice	"	3	"	"	Ziemba
Kraków	"	4	"	inż.	Tokarski Jerzy
Królewska Huta	"	2	"	dyr.	Strzała i wiceprez. Du-biel Jan
Leszno	"	2	"	"	Bethge Ludwik
Lublin	"	1	"	"	Turczynowicz Feliks
Lwów	"	2	"	"	Alexandrowicz Stan.
Poznań	"	4	"	"	Kotowicz Antoni
Radom	"	1	"	"	Szczepański Tadeusz
Rybnik	"	1	"	"	Reinhard Józef
Tarnów	"	2	"	"	Leuchter M.
Tarnowskie Góry	"	1	"	"	Bekiers Paweł
Toruń	"	1	"	"	Molenda Władysław
Warszawa	"	5	"	"	Rabczewski Włodzim., wicedyr. Baranowicz Roman i sen. Körner
Wilno	"	1	"	dyr.	Jensz Henryk
Włocławek	"	1	"	prez.	Pachnowski Włodzim.
Polski Instytut Wodo-ciągowo-Kanalizacyjny		—		dyr.	Piekarski Ludwik
Zrzeszenie Gazowników i Wodociągowców Polskich		—		sekr.	Nowicki Stefan i skarb. Myszkowski Adam
Redakcja „Gaz i Woda“		—		red.	Doliński Jarosław i sekr. Czaplicka Józefa
Związek Gosp. Gazowni i Zakł. Wodociągowych		—		dyr.	Konopka Józef
Razem: 94 głosów					

ad 2) Na wniosek dyr. Seiferta protokołu XII Walnego Zgromadzenia nie odczytywano, ponieważ był drukowany w czasopiśmie »Gaz

i Woda», znany więc jest wszystkim obecnym. Przyjęto go bez dyskusji.

ad 3) Sprawozdanie Zarządu Związku odczytał dyrektor Związku inż. Józef Konopka.

Gazownie i Wodociągi w r. 1930.

Rok bieżący, jak i poprzedni, nie należał do najlepszych pod względem gospodarczym, a przede wszystkim ciężki był dla gospodarki samorządowej, co odbiło się również na gazowniach i zakładach wodociągowo-kanalizacyjnych.

Na trudności wpłynęło również obniżenie się budżetów odbiorców prywatnych i przemysłu oraz konieczność oszczędzania tak gazu, jak wody.

Gazownie polskie, których w ruchu jest obecnie 108, bez zakładów gazu ziemnego, w tem komunalnych 94, prywatnych 11, kolejowych 3, wyprodukowały razem 169,429,671 m³ gazu*), co w porównaniu z rokiem 1929, w którym było 170,571,453 m³, stanowi niewielki spadek produkcji (w r. 1928 160,229,679 m³). Niezależnie od tego Państwowe Zakłady Azotowe w Mościcach wyprodukowały 37,404,368 m³ gazu wodnego, a przez miejskie zakłady gazu ziemnego przeszło ogółem około 104,300,000 m³.

Do produkcji gazu węglowego i mieszanego zużyto ogółem 350,576 tonn węgla**) (w roku 1929 386,689 tonn), a uzyskano jako produkty uboczne: 238,300 tonn koksu (w 1929 r. — 265,040 tonn), 17,845,298 kg smoły surowej (w 1929 r. 16,723,324 kg), 488,746 kg czystego amoniaku (w 1929 r. 495,201 kg), 515,925 kg benzolu (w 1929 r. 611,867 kg), oraz 1,211,099 kg siarczanu amonowego (w roku 1929 1,030,333 kg).

Zbyt produktów ubocznych nie był tak łatwy, jak w latach poprzednich, jednak nie natrafił jeszcze na zbyt wielkie trudności.

Zaznaczyła się w tym roku silniejsza konkurencja koksu gazowniczego z hutniczym, oraz smoły produkowanej w gazowniach — ze smołą sprowadzaną z zagranicy. Jest to wskazówką, że należy myśleć już o utworzeniu wspólnych organizacji dla gazowni w celu zbytu koksu i smoły.

Jeżeli chodzi o inwestycje w gazowniach, to w roku bieżącym były one o wiele mniejsze, niż w roku zeszłym.

*) Dane statystyczne nie ostateczne.

**) Statystyka Górnośląskiego Przemysłu Górniczo-Hutniczego podaje za rok 1930, że Gazownie zakupiły w 1930 r. 318,814 tonn, a w roku 1929 389,537 tonn węgla.

Gazownia Warszawska kończyła swe inwestycje, dążące do rozszerzenia i zmodernizowania gazowni na Woli. Wykończono więc budowę pieców systemu Glover-West, które umożliwią produkcję 120.000 m³ gazu na dobę w 48 retortach, co wraz z istniejącymi piecami daje ogólną sprawność dobową 222.000 m³, względnie po wykończeniu dalszych pieców z 30 retortami, będących obecnie w budowie, sprawność dobową wyniesie 262.000 m³ gazu.

Wybudowano dalej urządzenia do chłodzenia i oczyszczania gazu (dobowa sprawność oczyszczalni 120.000 m³ gazu) i szereg urządzeń pomocniczych, jak zasobniki na węgiel, przesuwnice i t. p., które będą odpowiadały sprawności produkcyjnej gazowni do 500.000 m³ na dobę. Równocześnie gazownia przy ul. Ludnej przestała być jednostką produkującą i stanowi obecnie stację zbiornikową dla gazu tłoczonego z gazowni na Woli. Sieć rurociągową zwiększyła się do 458,361 m b.

Podnieść należy również, że Gazownia Warszawska uruchomiła w roku sprawozdawczym laboratorium chemiczne największe w Polsce, które urządzone jest nie tylko do badania gazu i produktów ubocznych, lecz także surowców oraz aparatów do użytkowywania gazu.

Poważne inwestycje przeprowadziła również Gazownia w Poznaniu, która wykończyła nową baterię pieców pionowo-komorowych syst. Koppersa, t. j. 2 bloki po 8 komór o ruchu ciągłym, o sprawności 85.700 m³ gazu na dobę.

Gazownia Krakowska posiada w tym roku sprawność około 40.000 m³ na dobę po wykończeniu nowej baterji pieców syst. Koppersa. Wybudowano również centralę elektryczną, oraz kotłownię i dalekotłocznję.

Gazownia Łwowska przystosowuje się obecnie do gazu ziemnego, sprowadzanego z Daszawy, i w związku z tem przeprowadziła szereg inwestycji, jak budowę urządzenia do wyrobu gazu wodnego, zbiornik na gazol, nawianialnię gazu ziemnego i t. p.

Również Gazownie w Bydgoszczy, Łodzi, Stanisławowie, Lublinie, Inowrocławiu i inne dążyły — wedle możliwości — do usprawnienia swych urządzeń i sieci rur.

Zakłady wodociągowe*), których posiadamy wogóle 140, wykazują — na podstawie danych statystycznych za rok 1929 i 1930, zebranych przez

*) Dane statystyczne nie są ostateczne.

Związek oraz inż. J. Piotrowskiego ze 114 miejscowości, które odpowiedziały na kwestionariusze — następujące wyniki: wyprodukowano względnie zużyto wody w roku 1930 ogółem 115,266,561 m³ w 114 miejscowościach, posiadających w sumie 4,449,208 mieszkańców, czyli na jednego mieszkańca wyprodukowano względnie zużyto średnio 26 m³ wody. Liczba nieruchomości połączonych z wodociągami w miejscowościach powyżej wymienionych wyniosła 77,082, a długość sieci rur wodociągów przedstawia się cyfrą 2,841,704 m b.

Cyfry dotyczące zużycia węgla przez wodociągi za rok 1930 zebrano tylko od członków Związku, z których jednak nie wszyscy je podali. Ogółem 28 wodociągów zużyło w roku 1928 — 112,411 tonn węgla, w roku 1929 — 87,562 tonn, a w roku 1930 — 22,573 tonn. Widać z tego, że zużycie węgla w zakładach wodociągowych znacznie spada, przy równoczesnem zwiększeniu się produkcji, a powodem tego jest elektryfikacja urządzeń mechanicznych.

Inwestycje w okresie sprawozdawczym były i w zakładach wodociągowo-kanalizacyjnych ograniczone ze względów budżetowych.

Warszawa, jak zwykle, kroczy w pierwszym rzędzie, budując pierwszą w Polsce instalację filtrów pośpiesznych, które będą dostarczały 180,000 do 270,000 m³ wody na dobę. Filtry te składają się z 16 jednostek, każda o 111.5 m² powierzchni filtrującej. Przewidziane jest rozszerzenie tej instalacji do 24 jednostek o wydajności 300,000 m³ na dobę. Wydajność filtrów dotychczasowych zwiększy się przez to co najmniej o 50 %. Budowa ta pociągnęła za sobą przebudowę rurociągu zasilającego, składającego się z kanałów żelbetowych o przekroju 1'10 × 1'40 m, oraz rur żeliwnych o średnicy 1200 mm. Odpowiednie instalacje na stacji pomp rzecznych, jakoteż elektryfikacja tejże przez wymianę starych pomp na elektropompy o wydajności każda po 38,800 m³ na dobę, wreszcie założenie nowych wodomierzy systemu Venturi dopełniają inwestycję w tym dziale. Należy również wymienić budowę czterech urządzeń do chlorowania wody po filtrach w chwilach większego zanieczyszczenia wód w Wiśle, np. po powodziach, ulewach, topnieniu śniegu i t. p. Roboty te pociągają za sobą odpowiednie inwestycje i przeróbki sieci miejskiej. Również w dziale kanalizacji poczyniono szereg inwestycji, głównie w dzielnicach nowo zabudowanych, oraz przeprowadzono częściowy remont kolektora głównego. Przygotowano

również budowę nowych burzowców na Mokotowie i na Żoliborzu.

Wodociąg we Lwowie, produkujący obecnie około 30,000 m³ na dobę, zakończył w tym roku wprowadzanie wodomierzy do sieci, która to sprawa wywołała zatargi między konsumentami a Zakładem Wodociągowym. Należy podnieść pełne taktu stanowisko Dyrekcji Zakładu lwowskiego, jakoteż Głównego Urzędu Miar, które potrafiły rzeczowo i jasno sprawę postawić i wytłumaczyć wielkie korzyści, płynące z oszczędności w używaniu wody, którą da się uzyskać tylko przez stosowanie wodomierzy.

Poważne inwestycje przeprowadziły też wodociągi w Krakowie, Lublinie, Poznaniu (ten ostatni przygotowuje się do dużych inwestycji w r. 1931/32), oraz innych miastach, jakoteż Państwowy Zakład Wodociągowy na Górnym Śląsku.

Z nowych budów należy wspomnieć o budowie gazowni w Gdyni, którą prowadzi firma »Gazolina« S. A. ze Lwowa, oraz o budowie wodociągu tamże, jak również o wykończeniu budowy wodociągów w Będzinie, Sosnowcu i Kielcach.

Wiele jednak koniecznych inwestycji musiano z natury rzeczy ograniczyć w tym roku, lecz jest nadzieja, że z chwilą uregulowania się stanu gospodarczego ruszą one z miejsca.

Wypada tu wspomnieć o poczynaniach w kierunku dalszego rozwoju gazownictwa, wodociągów i kanalizacji. Miasta Łuck, Włocławek, Białystok, Częstochowa zgłosiły chęć budowy nowych gazowni i dokładały wszelkich starań, aby projekty te zrealizować. Łódź, Toruń i inne chcą przebudować swe przestarzałe zakłady. Plany rozbijają się o brak funduszy. Również otwarta jest sprawa budowy gazociągów dalekosieżnych w zagłębiach węglowych, mimo bardzo poważnych studjów, przeprowadzonych w roku zeszłym i bieżącym przez francuskie konsorcjum. Podobnie ma się rzecz w poczynaniach budowy wodociągów i kanalizacji; na pierwsze miejsce wysuwają się miasta: Łódź, Białystok, Łuck i Siedlce, które posiadają już odpowiednio przygotowane projekty. Kilka firm zagranicznych interesowało się temi zagadnieniami, niektóre z nich nawet przeprowadziły nieraz bardzo szczegółowe i kosztowne studja. Pertraktacje są na dobrej drodze i jest nadzieja, że projekty te powoli będą realizowane. Pod tym względem nie jest u nas gorzej niż zagranicą, gdzie inwe-

stycje komunalne również są hamowane, a nawet cofają się z powodu kryzysu finansowego *).

Surowce.

W sprawie dostaw węgla dla zakładów komunalnych nie zaszła żadna poprawa. Wprawdzie ceny węgla nie podskoczyły zbyt do ostatnich dni, lecz za to gorzej było z wyborem sortymentów, które były narzucane przez koncerny, oraz z kredytami. Nie wiele też uzyskały przedsiębiorstwa przemysłów komunalnych z wydania rozporządzenia o regulowaniu obrotu węglem z dnia 26/XII 1930 r. (D. U. Nr. 86, poz. 667).

W przeciwieństwie do braku konsolidacji w zakupie węgla, jaki istnieje w zakładach komunalnych, koncerny węglowe zorganizowały się w tym roku bardziej zwarcie. Powstała ogólnopolska Konwencja węglowa dla zagłębia śląskiego, dąbrowskiego i krakowskiego.

Przy konwencji urządzono biuro, które będzie bezpośrednio załatwiała dostawy dla zorganizowanych przemysłów, Państwa, kolei, związków i przedsiębiorstw komunalnych i t. p. Jest to w zasadzie myśl dobra, gdyż pierwszy raz nasze zakłady komunalne będą mogły rozpocząć racjonalne układy w sprawie polityki węglowej oraz cen, lecz z drugiej strony kryje to niebezpieczeństwo narzucania wysokich cen i ciężkich warunków. Już z samego początku oznaki tej konsolidacji węgla dały się zauważyć. Konwencja wprowadziła bowiem dla samorządów obniżenie cen węgla o 5 % od ceny oficjalnej, znosząc jednocześnie wszelkie opusty i rabaty indywidualne. Wynikiem tego jest poważna wyżka cen, dochodząca w niektórych wypadkach do 10 %. Narazie te zakłady, które mają dawne umowy, nie odczuwają tej zmiany, ale niebawem ujawnią się skutki tego nowego kroku polityki węglowej. Dlatego też ważniejsze niż kiedykolwiek jest wytworzenie przeciwwagi, przez zorganizowanie się konsumentów. Dawny projekt Związku, pochodzący jeszcze z r. 1924, staje się znów coraz bardziej aktualny. Ścisłe porozumienie się gazowni, wodociągów i elektrowni jest kwestją bardzo pilną, brak tegoż może się okazać w niedługiej przyszłości w bardzo przykry sposób.

W tym roku przeprowadzono szereg prób piecowych z węglem z kopalni państwowej w Brzeszczach. Próby te dowiodły, że węgiel z głębokich pokładów tej miejscowości jest doskonałego ga-

tunku. Niestety, brak funduszy utrudnia jeszcze należyte wykorzystanie tej kopalni. Myśl zakupna, względnie wdzierżawienia kopalni, nie dała się zrealizować, mimo poważnych pertraktacji z Polsko-Włoskim Towarzystwem Kopalń Węgla, głównie z tego powodu, że próby z węglem »Blücher II« z tej kopalni nie dały dobrych wyników.

Dalsze próby gazowania węgla polskich, jak i innych surowców np. torfu i lignitów, są w toku. Prace te przeprowadza Badawczy Instytut Chemiczny oraz prof. R. Witkiewicz (Politechnika we Lwowie), który w marcu r. b. urządził I-szy kurs torfowy.

Produkty uboczne.

O konkurencji koksu gazowniczego i hutniczego wspomniano już przedtem. Zarząd Związku kilkakrotnie w tej sprawie konferował. Była nawet kilkakrotnie poruszana sprawa utworzenia syndykatu koksowego i porozumienia się ze Związkiem Koksowni. Sprawa ta jednak okazała się jeszcze niedojrzała.

Ważną kwestją jest intensywna propaganda koksu. Doskonale ujął projekt tej propagandy dyr. Klimczak z Bydgoszczy. Z inicjatywy Krakowskiej Gazowni Miejskiej przeprowadził inż. Dawidowski, prof. Akademii Górniczej w Krakowie, szereg prób, które wykazały, że koks gazowniczy nadaje się lepiej do ogrzewań centralnych niż hutniczy. Nakładem naszego organu »Gaz i Woda« ukazały się dwie ciekawe broszurki o koksie, opracowane przez prof. Dawidowskiego, które każda gazownia powinna mieć na składzie i używać ich do propagandy. Krakowska Gazownia wydała wytworny album z referencjami o koksie w zastosowaniu do centralnych ogrzewań. Na skutek interwencji prezesa Związku, dyr. Dziurzyńskiego, Stowarzyszenie Dozoru Kotłów Parowych w Poznaniu przeprowadziło próby koksu gazowniczego, a doskonale wyniki tych badań ogłoszone zostały w osobnej broszurce, jako odbitka z czasopisma »Gaz i Woda«.

Ostatnio Związek złożył memoriał u pp. Ministrów Spraw Wewnętrznych, Skarbu, Przemysłu i Handlu, Spraw Wojskowych, Komunikacji i Oświaty, wskazujący na korzyści płynące z używania koksu gazowniczego, oraz konieczność popierania gazowni jako zakładów użyteczności publicznej.

Niezależnie od tego wniesiono do Departamentu Zdrowia Publicznego przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych pismo, podnoszące wielkie

*) Znany krach finansowy 42 gazowni we Włoszech należących do koncernu »Sagacie«.

znaczenie palenisk koksowych i gazowych w walce z dymem i kurzem w większych miastach.

W sprawach smoły zaznaczył się rok ubiegły dużą aktywnością ze strony Związku.

Z inicjatywy Związku z początkiem roku ubiegłego powstała specjalna komisja, która zajęła się znormalizowaniem smół drogowych. Normy i metody badania smół drogowych zostały ustalone, a członkowie Związku zapoznali się z tem zagadnieniem z czasopisma »Gaz i Woda«. Wydane zostały następnie dalsze uzupełnienia tych norm, ogłoszone również w czasopiśmie »Gaz i Woda«.

Ostatnio obradowała w Warszawie konferencja w sprawie stabilizacji smół drogowych z inicjatywy prof. Nestorowicza, dyrektora departamentu drogowego Ministerstwa Robót Publicznych. Konferencja ta miała na celu zbadanie możliwości używania asfaltów krajowych do stabilizacji smół i do budowy dróg i zajęła w tej sprawie stanowisko zupełnie pozytywne.

Ażeby na przyszłość zabezpieczyć gazownikom stały zbyt smoły i skierować je ku wyrobowi smół drogowych, Związek przystąpił do akcji należytego zorganizowania budowy dróg smołowych w Polsce.

Wspólnie ze Związkiem Polskich Fabryk Portland-Cementu, ze Zrzeszeniem Kamieniołomów i Syndykatem Produktów Smołowcowych, oraz z kilkoma firmami, budującymi drogi, zawiązano spółkę akcyjną polsko-szwajcarską pod nazwą: Towarzystwo Kontynentalne Budowy Dróg [Société Continentale Routière («Socoroute»)] z siedzibą w Bazylei, która ma na celu budowę dróg smołowych, asfaltowych, betonowych i brukowanych. Spółka ta uzyskała kapitały szwajcarskie.

Aby ograniczyć konkurencję, przeprowadziliśmy w tym roku pewne ograniczenia w sprowadzaniu smoły zagranicznej, t. j. sowieckiej i niemieckiej. W tej kwestji odbyło się kilka konferencji w Ministerstwie Przemysłu i Handlu, których rezultatem było, że nadal sprowadzać smołę zagraniczną bez cła, za pozwoleniem Ministerstwa Skarbu, będą mogły tylko te gazownie i wytwórnie, które posiadają urządzenia do przerobu smoły na dalsze pochodne. W tej sprawie jest jednak jeszcze wiele do zrobienia, przede wszystkim należałoby przygotować wydanie ograniczenia używania smoły surowej wogóle, jak to istnieje już we Francji i we Włoszech. Przez to uniknie się marnowania cennych olejów smołowych, jak benzolu i t. p.

Związek nasz został w tym roku zaproszony przez Brytyjskie Tow. Smoły Surowej na konfe-

rencję w Hadze oraz w Zurychu. Konferencja ta ma na celu stworzenie racjonalnych podstaw norm technicznych i międzynarodowego handlu smołą i jej pochodniami.

Jeżeli idzie o inne produkty uboczne, to np. wyrób siarczanu amonu i zbyt wody amonjalkalnej natrafiać będzie i nadal na pewne trudności, które powoduje hyperprodukcja nawozów azotowych oraz fatalny stan rolnictwa.

Zbyt benzolu był w zeszłym roku normalny, jednak gazownie nie mogły sobie pozwolić na rozszerzenie tego działu, jakby to było pożądane. Rozwojowi produkcji benzolu stoi na przeszkodzie także brak jakiegokolwiek planu w gospodarce paliwami płynnymi, które dziś mamy w nadmiarze. Nie ujęta w żadne karby, dzika konkurencja, z drugiej zaś strony bierność i opuszczanie rąk wytwarzają chaos i szkodzą nam w kraju, a nieprzemyślana gospodarka eksportowa — także i zagranicą.

Poza tem eksport benzolu uległ pogorszeniu z powodu wprowadzenia przez Rzeszę Niemiecką cła ochronnego w wysokości 12 Mk niem., przy równoczesnym przymusie zakupna krajowego spiryty.

Sprawy handlowe i celne.

Podobnie jak w zeszłym roku zakupy czynione przez gazownie i zakłady wodociągowo-kanalizacyjne ograniczały się do minimum, ze względów oszczędnościowych i obecnego ciężkiego położenia gospodarczego. Główne obroty były dokonywane na kredyt, co nie przyczyniło się do rozwoju krajowych wytwórni przyborów i aparatów dla gazowni i wodociągów. Również zagranicę wychodziły mniejsze zamówienia, czego nie można uważać za objaw niepożądany. Przyczyniły się do tego także okólniki Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, które wymagają zatwierdzenia zakupów zagranicznych przez władze nadzorcze.

Prace nad nową taryfą celną prowadzone były w tym roku z mniejszą niż dawniej intensywnością, nie mniej jednak wydane zostały dalsze materiały do taryfy. Należy zaznaczyć, że postulaty gazowni i wodociągów są w dużej mierze uwzględnione, tak w nomenklaturze, jak i w stawkach.

Niezależnie od tego Ministerstwo Przemysłu i Handlu podniosło w wielu wypadkach stawki celne, z drugiej jednak strony udzielało wydatnych ulg celnych. Korzystało z tych ulg kilku członków Związku, naturalnie w wypadkach, kiedy żądania

były słuszne i zgodne z intencjami obowiązujących rozporządzeń i ustaw.

Tu zaznaczyć trzeba, że zdarzają się wypadki składania podań w sprawach ulg celnych czy pozwoleń przywozu w sposób nieformalny i w ostatniej chwili. Wtedy niełatwą jest sprawą takie podania załatwiać pomyślnie. Każde zamówienie musi być przede wszystkim szczegółowo przemyślane, w każdym wypadku należy zbadać możliwość wykonania go przez firmy krajowe, tem bardziej, że zadłużenie gazowni i zakładów wodociągowych zagranicą jest duże.

Inne sprawy gospodarcze. (Taryfa przewozowa, ubezpieczenia, świadczenia społeczne).

Taryfa przewozowa wydana w roku zeszłym nie zadowoliła sfer przemysłowych. Wiele usterek wyszło najaw po wprowadzeniu jej w życie. Usterki te kolejno się usuwa, mimo to jednak nastąpiło wielkie podrożenie przewozów, które stały się jedną z najpoważniejszych pozycji w każdej kalkulacji, co daje wyniki bardzo ujemne.

Uzyskano tego roku dla koksu pewne ulgi przy przewozie z gazowni do portów polskich oraz pewne udogodnienia lokalne. Związek współpracował w tych sprawach z Państwową Radą Kolejową oraz Komitetem Taryfowym.

Związek brał udział także w licznych poczynaniach sfer przemysłowych i władz w najrozmaitszych sprawach gospodarczych. Na jedno z pierwszych miejsc wysuwa się sprawa ubezpieczeń od ognia i eksplozji oraz wypadków. Dokładne studia w tej sprawie prowadził Związek od dłuższego czasu i doszedł do wniosku, że ta dziedzina nie jest uporządkowana, przeciwnie, panuje w niej duży chaos. Stawki ubezpieczeniowe od ognia są różne dla tych samych warunków i przedsiębiorstw i czasem zupełnie nieuzasadnione, tak, że np. w jednym i tem samem województwie znacznie odbiegają od siebie. Zapobiec temu można tylko przez ubezpieczenie kumulatywne zakładów. Na początek wystarczyłoby, żeby np. $\frac{1}{3}$ wartości gazowni i zakładów wodociągowo-kanalizacyjnych ubezpieczano wspólnie w jednym towarzystwie. Jakie oszczędności moglibyśmy uzyskać, nie trzeba udowadniać. W pierwszym rządzie stawki mogłyby być obniżone.

Również jeżeli chodzi o ubezpieczenie od wypadków, to dotychczasowa nomenklatura, jak i stawki nie odpowiadają potrzebom zakładów komunalnych: są zbyt wysokie i nieuzasadnione, przyczem należy wziąć pod uwagę, że wypadki

w gazownictwie i wodociągach, jak i kanalizacji zdarzają się stosunkowo rzadko. Obecnie opracowuje się projekt nowych określeń i stawek wspólnie z Izdami Przemysłowo-Handlowymi.

Aktualną sprawą w okresie sprawozdawczym były pertraktacje z głównym Zarządem Kas Chorych i Funduszem Bezrobocia. W tych sprawach Związek stał na stanowisku obrony interesów członków, których żądania były racjonalne. Między innymi została załatwiona pomyślnie sprawa dla Gazowni Lwowskiej. Niezależnie od tego Związek utrzymywał stały kontakt z Międzynarodową Konferencją Pracy w Genewie.

Współpraca z Rządem i instytucjami społecznymi oraz pokrewnymi.

Podobnie jak w roku zeszłym Związek nasz brał udział w pracach ustawodawczych oraz w poczynaniach o charakterze społecznym i ogólnogospodarczym.

Współpracował z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych, w Departamencie Samorządowym, z Ministerstwem Przemysłu i Handlu, z Ministerstwem Komunikacji oraz z Ministerstwem Skarbu.

Odbywały się także konferencje ze Związkiem Miast i ze Związkiem Elektryków Polskich w sprawach projektowanych ustaw i rozporządzeń.

Najważniejszy z tych spraw był projekt o budżetowaniu przedsiębiorstw komunalnych użyteczności publicznej, który już od 2 lat jest tematem studjów i rozważań. Wydanie tego rozporządzenia łączy się z mnóstwem zagadnień gospodarki komunalnej oraz wysuwa na pierwszy plan racjonalne usamodzielnienie przedsiębiorstw komunalnych, w celu zapewnienia im możliwości rozwoju i podstaw handlowych. W ten sposób tylko przedsiębiorstwa te staną się poważnymi i stałymi źródłami dochodów dla gmin. Chcąc zabezpieczyć ich stan finansowy, rozporządzenie wprowadza kapitał zakładowy oraz przymusowe odpisy na fundusze odnowienia, zapasowy, obrotowy i inwestycyjny.

Przez wprowadzenie pojęcia kapitału zakładowego przedsiębiorstwa nastąpić musi z chwilą wejścia w życie rozporządzenia przeszacowanie majątku, do czego będą powołane komisje przy udziale rzeczoznawców technicznych i rachunkowych. Niezależnie od tego istnieje projekt wprowadzenia stałej kontroli technicznej i rachunkowej, której podlegać będą wszystkie małe i średnie zakłady. Zakłady większe będą mogły jej żądać w razie potrzeby. Sprawa tego rozporządzenia po-

ciąga za sobą szereg innych kwestyj, jak opracowanie ramowych statutów organizacyjnych, określających dokładnie kompetencje organów nadzorczych związków komunalnych, kierownictwa technicznego i t. p. Dalej idzie sprawa prowadzenia ksiązkowości i bilansowania oraz ujednolitenia jej w całym Państwie. W tej sprawie ukazała się ciekawa broszurka, napisana przez radcę Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Siwika p. t. »Nowoczesna rachunkowość przedsiębiorstw i zakładów komunalnych«. Niebawem Rząd i Sejm przystąpią do wydania t. zw. małej ustawy samorządowej, która uwzględni już powyższe zmiany w prowadzeniu przedsiębiorstw komunalnych.

Komitet Energetyczny i gazyfikacja.

Z dalszych spraw Związku należy podnieść kontakt z Polskim Komitetem Energetycznym, gdzie Związek pracuje w kilku komisjach.

Z inicjatywy Związku wyszła broszurka (odbitka z »Gaz i Woda«), zalecająca udział intensywny w pracach Komitetu Energetycznego, oraz broszury p. t.: »Gazyfikacja Polski« i »Gazyfikacja Polskich Zagłębi Węglowych«. Podnieść należy współpracę w tym kierunku dra inż. Romana Witkiewicza, prof. Politechniki Lwowskiej i dyr. Dalbora z Królewskiej Huty. Należy również podnieść prace, zapoczątkowane przez Gazownię Warszawską, a mające na celu wypracowanie projektu zgazyfikowania okolic Warszawy.

Rzeczą pierwszorzędną wagi jest obecnie opracowanie ogólnego planu gazyfikacji, oraz budowy wodociągów i kanalizacji, które łączą się z projektem energetycznym. Sprawy te były poruszone w Berlinie, gdzie odbyła się w roku zeszłym Wszechświatowa Konferencja Energetyczna, na której gazownictwo i wodociągi polskie były reprezentowane przez wiceprezesa Związku, dyr. Cz. Swierczewskiego.

W gazyfikacji są również zainteresowane uzdrowiska polskie, których Związek jest stale w kontakcie z naszym Związkiem.

Zaznaczyć wypada stanowisko Związku w sprawie budowy gazociągów dalekosiężnych, które chciano podciągnąć pod ustawę z dnia 2 maja 1919 r. o gazociągach gazu ziemnego, będących monopolem państwowym. W tym względzie Zrzeszenie Gazowników i Wodociągowców Polskich oraz Związek wypowiedziały się jasno na konferencji w dniu 9 kwietnia 1931 r. we Lwowie,

a mianowicie przeciw upaństwowieniu, gdyż byłoby to przeszkodą w rozwoju tychże.

Wogóle Związek stał i stoi na stanowisku, że tak gazownictwa, jak wodociągów i kanalizacji nie należy zbyt krępować specjalnymi przepisami, gdyż to do celu nie prowadzi.

Stosunki zagranicą.

Ze sferami gazowniczymi i wodociągowo-kanalizacyjnymi zagranicą Związek utrzymywał stały kontakt, przedewszystkiem zaś z »Plynarenske a Vodarenske Sdružení Československe« w Pradze Czeskiej, z »Associazione Italiana della Industrie Gas e Acqua« w Rzymie, z »Union Syndicale de l'Industrie du Gaz en France« w Paryżu, oraz »Schweizerischer Verband der Gas- und Wasserwerke« w Zurychu.

Związek nasz wraz z Zrzeszeniem Gazowników i Wodociągowców Polskich przystąpił do Międzynarodowego Związku Przemysłu Gazowniczego, który organizowano obecnie w Paryżu z siedzibą w Zurychu. Poza tem ogłoszono kilka artykułów w prasie francuskiej, angielskiej, amerykańskiej, włoskiej, szwajcarskiej i czeskiej.

Przepisy techniczne, legalizacja wodomierzy i gazomierzy.

Na XII Zjeździe Gazowników i Wodociągowców Polskich przedstawił Związek projekt przepisów technicznych wykonywania instalacji gazowych. Wybrana wówczas komisja pracowała w okresie sprawozdawczym nad tą sprawą w porozumieniu z gazowniami. Gazownia Lwowska opracowała kontrprojekt. Po dłuższych rozważaniach oddzielono przepisy instalacyjne od przepisów budowy gazociągów i pierwsze ukończono zupełnie, natomiast drugie będą opracowane w bieżącym roku. W przepisach będą uwzględnione tak gazociągi normalne, jak i o wysokim ciśnieniu. Sprawa przepisów wodociągowo-kanalizacyjnych posunęła się również naprzód. Na podstawie szeregu prac przygotowawczych, które trwały około 2 lat, Ministerstwo Robót Publicznych opracowało projekt, który rozesłano członkom Związku. Niebawem należy oczekiwać ostatecznego załatwienia tej sprawy. Podnieść w tem miejscu trzeba przychylne stanowisko Ministra Robót Publicznych, gen. dyw. Norwida-Neugebauera.

Niezależnie od ogólnych przepisów wodociągowo-kanalizacyjnych zostały w Ministerstwie Robót Publicznych opracowane przepisy dla miast t. zw. Ulenowskich, t. j. Piotrkowa, Lublina, Ra-

domia, Częstochowy i Sosnowca, oraz miasta Łodzi. Niektóre z nich już weszły w życie.

Jeżeli chodzi o przepisy dotyczące się gazomierzy i wodomierzy, to w tym roku Związek specjalnie z tą kwestją miał do czynienia. Okręgowe Urzędy Miar zarządziły mianowicie, aby każda gazownia wysyłała pewną ilość gazomierzy miesięcznie do legalizacji. Otóż ilości te okazały się za duże. Niektóre miasta zwróciły się z tą sprawą do Związku, który stanął na stanowisku, że nie należy przeciążać gazowni wymianą gazomierzy, gdyż nie posiadają one dziś odpowiedniej rezerwy, ani też odpowiedniego personelu. O zakupie nowych gazomierzy mowy być nie może, gdyż gazownie winne są większe kwoty fabrykom. Ze względów budżetowych powiększenie personelu jest również niemożliwe. Wobec tego zaproponowano Głównemu Urzędowi Miar, aby — podobnie jak to jest przy wodomierzach — określił wspólnie ze Związkiem cyfrę gazomierzy, które mają być legalizowane i przesunął termin zaległej legalizacji przynajmniej do 31 grudnia 1936 r. Jest to tem bardziej możliwe, że gazomierze, nie posiadające cech legalizacji, nie są przyrządami fałszywie działającymi i dlatego niema potrzeby załatwienia tej sprawy ze zbytnim pośpiechem.

W kwestji okresu ważności cechy, Związek stoi na stanowisku, aby wtórnej cechy wogóle nie wprowadzać, względnie, żeby okres ten był jak najdłuższy. Uregulowanie tych spraw będzie przedmiotem prac roku bieżącego.

O wiele lepiej stoi sprawa legalizacji wodomierzy. Przedewszystkiem wodomierzy, nieposiadających cechy legalizacji, jest o wiele mniej niż gazomierzy, po drugie istnieje przepis Głównego Urzędu Miar Nr. 2754/1, który normuje kolejność legalizacji i nie powoduje trudności dla zakładów wodociągowych. Mówiąc o wodomierzach należy zanotować wydanie przez Główny Urząd Miar cennego dzieła inż. Troskoleńskiego p. t. »Podręcznik dla sprawdzających wodomierze«.

Normalizacja.

W tym roku ukończyliśmy szereg norm interesujących przedewszystkiem gazownie i wodociągi. Są to przeważnie normy rur i kształtek żeliwnych do gazu i wody, oraz rur kanalizacyjnych, wreszcie łączników. W tym roku uchwalono ostatecznie dla rur gwint Whitwortha stożkowy, a dla łączników wewnętrzny stożkowy, a zewnętrzny walcowy, zgodnie z przepisami międzynarodowymi.

Huty wprowadziły tę uchwałę już przedtem w życie, co wywołało pewne trudności praktyczne w gwintowaniu rur przy instalacjach, które jednak przy użyciu odpowiednich gwintownic z łatwością dadzą się usunąć. Trzeba przyznać, że Komisja Rurociągową P. K. N. dokonała bardzo poważnej i wielkiej pracy. Wydawanie i wykończanie norm natrafia na pewne trudności, głównie natury finansowej. Nie jest to wprawdzie bezpośrednią sprawą Związku, lecz z natury rzeczy Związek każdą normę musi zbadać i bardzo często zupełnie przerabiać, a na to nie ma niestety odpowiednich sił technicznych.

Prócz normalizacji rurociągów wymienić należy w pierwszym rzędzie wykańczanie prac pod komisji przyborów gazowych, pod przewodnictwem dyr. Seiferta. Projekt »Norm badania kuchenek gazowych«, opracowany przez dra inż. Jarosława Dolińskiego, został obecnie złożony do zatwierdzenia przez P. K. N.

Osobna podkomisja, składająca się z kilku gazowników i chemików pod przewodnictwem prof. Smoleńskiego i inż. Konopki, opracowała tablice normalizacyjne dla gazów technicznych palnych, które zestawili inż. Krzyżkiewicz oraz dr inż. Szulce. Tablice te będą obecnie przedmiotem dalszych rozważań w odpowiednich komisjach.

W ostatnim czasie podkomisja normalizacyjna materiałów ogniotrwałych ukończyła projekt norm badania tych materiałów, który rozesłano do opinii.

Do prac normalizacyjnych Związku należy również opracowanie metod badania smół drogowych, o czym wspomniano przy omawianiu produktów ubocznych, oraz zbieranie materiałów do normalizacji koksu, którą Związek przeprowadzi w porozumieniu ze Związkiem Koksowni w bieżącym roku.

Związek utrzymuje stały kontakt w tych sprawach z Polskim Komitetem Normalizacyjnym, z Badawczym Instytutem Chemicznym, z Instytutem Drogowym, oraz z poszczególnymi komisjami, głównie chemiczną, dalej hutniczymi, wreszcie lotnictwa.

Sprawy podatkowe i finansowe.

Jak corocznie, tak i w ubiegłym okresie Związek pilnował spraw podatkowych swych członków. Kwestje te są stale aktualne, gdyż niestety zdarza się wciąż błędne interpretowanie ustaw, zwalniających przedsiębiorstwa komunalne od płacenia podatku przemysłowego. Mimo wyraźnego brzmie-

nia ustawy z dnia 15 lipca 1925 r. i rozporządzenia do tejże z dnia 8 sierpnia 1925 oraz wyroku Najwyższego Trybunału Administracyjnego z dnia 18 marca 1929 r. L. Rej. 1133/27, poszczególne urzędy skarbowe na prowincji żądają opłacania tego podatku od komunalnych gazowni i wodociągów. Związek interwenjował w tym roku skutecznie w 11 wypadkach. Niestety dochodzą nas wieści, że niektórzy członkowie Związku dotąd opłacają te podatki, mimo okólników i rozgłosu sprawy.

Poza tem prywatne zakłady gazowe w Żywcu, Oświęcimiu, Tomaszowie Mazowieckim i Szczakowej uzyskały z inicjatywy Związku ulgi przy wykupie świadectw przemysłowych. Obliczono im mianowicie opłatę nie w wysokości przewidzianej w ustawie, lecz wedle ilości zajętych robotników. Różnice opłat były dość znaczne.

Nie udało się natomiast przeprowadzenie ulgi dla gazowni w Wilnie i Królewskiej Hucie. Ministerstwo stanęło na stanowisku, że zakłady są odpowiednio duże i dają dochody nie uprawniające do uzyskania ulg. Z tem stanowiskiem Związek jednak zgodzić się nie może i nie przestaje walczyć o obniżenie stawek podatku dla tych zakładów. Wspomnieć też należy, że Związek w r. 1930 postarał się o uregulowanie opłacania podatku stemplowego od rachunków za wodę i używanie kanalizacji, stojąc na stanowisku, że rachunki te są właściwie nakazami płatniczymi. Ministerstwo Skarbu uznało stanowisko Związku za słuszne i zwolniło zakłady wodociągowe i kanalizacyjne od opłaty stempli na rachunkach, w wypadku istnienia przymusu przyłączenia do sieci wodociągów lub kanalizacji.

W okresie sprawozdawczym na duże trudności natrafiło uzyskanie pożyczek dla zakładów komunalnych. Mimo to jednak odniósł Związek sukces, przyczyniając się do uzyskania pożyczki dla Gazowni Lwowskiej w kwocie zł. 600.000. W tym roku sprawy te przedstawiają się lepiej. Prócz nowej pożyczki dla gazowni we Lwowie, uzyskała jeszcze pożyczkę gazownia w Tomaszowie Mazowieckim (Zjednoczone Gazownie Polskie S. A.).

Sprawy finansowe należą jednak do najtrudniejszych. Nie należy łudzić się, aby Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, czy Bank Gospodarstwa Krajowego mogły w najbliższym czasie udzielić kredytów. W uzyskaniu kapitałów zagranicznych dla przedsiębiorstw komunalnych możnaby mieć pewne widoki, gdyby pożyczki te oparte były o wspólną własność hipoteczną miast polskich. Do

tego rodzaju pożyczek mógłby być powołany jako pośrednik w pierwszym rządzie Bank Komunalny.

Statystyka.

Zbieranie materiałów statystycznych z zakresu gazownictwa na rok 1928 i 1929, a ostatnio za rok 1930 zostało ukończone. Niektóre tablice, jak cen gazu i węgla, ogłoszono już w czasopiśmie »Gaz i Woda«, dalsze będą kolejno drukowane.

Nie od rzeczy będzie wspomnieć, że biuro Związku walczyć musi z dużymi trudnościami przy zbieraniu dat statystycznych, gdyż członkowie, mimo znacznego uproszczenia kwestionariusza, niezawsze poczuwają się do nadesłania go na czas. Podczas gdy inne przemysły w Polsce i zagranicą wydały już swe statystyki za rok 1930, u nas ta sprawa jest jeszcze w przygotowaniu.

Podobnie ma się sprawa statystyki wodociągów i kanalizacji, którą jednak Związek, prócz zbierania niektórych materiałów, nie zajmuje się, gdyż obowiązek ten wzięł na siebie Polski Instytut Wodociągowo-Kanalizacyjny, mimo sprzeciwu z naszej strony.

Propaganda, szkolnictwo i wydawnictwa.

Wydawnictwa, szkolnictwo i propaganda były w tym roku należycie prowadzone dla braku funduszy i małego zainteresowania ze strony członków.

Prócz wydania nalepek, jak również kilku arkuszy propagandowych dla gazu, nie dało się nic zrobić. Natomiast starano się gaz propagować przez rozsyłanie licznych odbitek aktualnych artykułów z czasopisma »Gaz i Woda«. Podnieść też należy wydawnictwa propagandowe gazowni poznańskiej i krakowskiej, wreszcie umieszczenie przez Związek działu gazownictwa w »Kalendarzu Budowlanym« oraz »Podręczniku inżynierskim« prof. Bryły, wreszcie opracowanie przez dyr. Swierczewskiego działu gazownictwa w encyklopedji »Ultima Thule«.

Do propagandy należy również zaliczyć odczyty i referaty, z zakresu gazownictwa, wodociągów i kanalizacji, wygłaszane przez członków Związku oraz Zrzeszenia w towarzystwach technicznych, na Zjazdach fachowych i przy innych okolicznościach, jakoteż wykłady gazownictwa w Państwowej Szkole Higieny w Warszawie i na kursach gazownictwa, urządzonych w Bydgoszczy przez Zrzeszenie Gazowników i Wodociągowców Polskich, wspólnie z dyrekcją tamtejszej gazowni.

W tem miejscu należy podnieść konieczność zajęcia się sprawą dawno propagowaną przez Związek i Zrzeszenie, a mianowicie kreowania katedr gazownictwa na Politechnikach i w Akademii Górniczej, oraz w szkołach średnich zawodowych, jak Państwowa Szkoła Chemiczno-Przemysłowa, w której kuratorjum Związek bierze udział. Związek Elektryczni Polskich postarał się już o wprowadzenie nauki o użytkowaniu elektryczności nawet w szkołach początkowych.

Nie od rzeczy będzie również wspomnieć o sprawie praktyk wakacyjnych studentów, szkół wyższych i średnich, którzy chcą się poświęcić gazownictwu, czy technice wodociągowo-kanalizacyjnej. Corocznie bowiem do Związku, a osobno do członków zwracają się uczelnie i organizacje młodzieży. Powoduje to niepotrzebne zamieszanie, szkodliwe dla młodzieży, tem bardziej, że władze wojewódzkie i Ministerstwo Robót Publicznych także się tą sprawą zajmują. Należałoby, aby sfery przemysłowe w tej sprawie się porozumiały i należycie ją uregulowały.

Sprawy biurowe.

Biuro Związku załatwiało — oprócz wyżej wymienionych — szereg spraw bieżących dla wielu swych członków, interwenjowało w różnych zakładach i instytucjach, załatwiało na żądanie sprawy handlowe, finansowe, prawne, techniczne i t. p.

Ogółem załatwiono w okresie sprawozdawczym 376 spraw w Ministerstwach, instytucjach finansowych, zakładach ubezpieczeń, bankach, urzędach i t. p.

Rozesłano 16 okólników, które traktowały o najważniejszych sprawach bieżących, o wydanych ustawach, przepisach, cenach produktów, firmach i t. p.

Zaznaczyć należy, że poszczególne gazownie i zakłady wodociągowe coraz częściej zwracają się do Związku o przeprowadzanie kontroli. W tych wypadkach Związek porozumiewa się z rzeczoznawcami Zrzeszenia. W tym roku z inicjatywy Związku odbyły się kontrole gazowni w Starogardzie, Wielkich Hajdukach i Śremie. Niezależnie od tego dyr. Klimczak kontrolował kilka gazowni na Pomorzu i w Poznańskim.

Zarząd Związku odbył sześć posiedzeń. Sprawozdania ogłaszano w czasopiśmie »Gaz i Woda«.

Biuro Związku przeniesiono w tym roku z dawnego lokalu przy ul. Koszykowej 29 do nowego przy ul. Nowogrodzkiej 40 m. 1.

Nowi członkowie.

Wstąpiły w tym roku do Związku gazownie miejskie: w Nowym Tomysłu, Śremie, Pniewach i Strzelnie, oraz wodociągi miejskie w Przemyśle i Brodnicy.

Zgłosiły wystąpienie ze Związku gazownie: w Bojanowie, Mysłowicach i Śmiglu. Wedle wszelkiego prawdopodobieństwa wystąpienia te są podyktowane chwilowymi oszczędnościami nawet tak niskich składek członkowskich do Związku.

Po ukończeniu sprawozdania dyr. Konopka przedłożył bilans zamknięcia rachunków za okres sprawozdawczy, t. j. od 1/IV 1930 do 31/XII 1930 r. Sprawozdanie rachunkowe obejmuje tylko trzy kwartały, gdyż wedle uchwały XI Walnego Zgromadzenia w Poznaniu, wprowadzono tytułem próby na rok 1929/30 okres od 1 marca do 31 kwietnia, a następnie uchwałę tę na XII Walnem Zgromadzeniu w Drohobyczu w roku zeszłym uchylono, przechodząc zpowrotem na rok kalendarzowy. W ten sposób zamknięcie rachunków za rok 1929/30 obejmowało 5 kwartałów, a obecne tylko 3.

Po odczytaniu zamknięcia i bilansu wywiązała się krótka dyskusja, w której prezes Zarządu, oraz dyr. Konopka przedstawili obecny stan finansowy Związku, spowodowany głównie tem, że członkowie nie wpłacają regularnie składek. Obecnie Zarząd postanowił wprowadzić pewne oszczędności przez zmniejszenie lokalu oraz redukcję personelu, które prawdopodobnie wpłyną na poprawę stanu finansowego Związku. Na podobnem stanowisku stanęła Komisja Rewizyjna, której sprawozdanie odczytał członek tejże dyr. Morawski. Sprawozdanie to przewiduje konieczność utworzenia funduszu obrotowo-zasobowego, w kwocie ok. 12.000 zł, który ma służyć na pokrycie ewentualnych deficytów oraz umożliwi regularne opłacanie wydatków biura Związku.

W budżecie na rok 1932 wstawiono już odpowiednie kwoty (protokół Komisji Rewizyjnej załącza się do sprawozdania). Po odczytaniu wniosków Komisji Rewizyjnej, która znalazła rachunki, księgi i dowody biura w należytych porządku i zaproponowała udzielenie Zarządowi i Dyrekcji absolutorjum, Walne Zgromadzenie zatwierdziło bilans oraz zamknięcie rachunków jednomyślnie.

Następnie dyr. Konopka przedłożył budżet na rok 1932.

Budżet na rok 1932.

Dochody:

1. Składki członkowskie	zł 57.500.—
-----------------------------------	-------------

Rozchody:

1. Administracja	zł 28.550.—
2. Kasa Chorych	„ 1.500.—
3. Koszta biurowe i zjazdu	„ 1.500.—
4. Porto, stemple i depesze	„ 1.000.—
5. Wyjazdy i koszta służbowe	„ 1.000.—
6. Lokal, opał i światło	„ 4.800.—
7. Prenumeraty, wydawnictwa i składki	„ 1.200.—
8. Subwencja »Gaz i Woda«	„ 9.400.—
9. Ubezpieczenie pracowników umysł. i podatki	„ 4.050.—
10. Nieprzewidziane	„ 1.500.—
11. Fundusz zasobowo-obrotowy	„ 3.000.—
	zł 57.500.—

W budżecie tym przewidziano redukcję personelu oraz zmniejszenie kosztów lokalu, dalej spłatę zaległej subwencji dla czasopisma »Gaz i Woda«, wstawiono wreszcie kwotę zł 3.000 na fundusz zasobowo-obrotowy.

W dyskusji nad budżetem zabierali głos pp. Seifert, Dziurzyński, Kotowicz i Klimczak.

Dyr. Kotowicz przypomniał uchwałę Walnego Zgromadzenia z r. 1929, która przewiduje podwyżkę składek w roku bieżącym, na co dyr. Konopka oświadcza, że będzie ona pobrana przy składkach od dnia 1 kwietnia r. b., zwraca jednak uwagę, że niektóre magistraty nie tylko nie uznają tej podwyżki, ale przeciwnie starają się obniżyć składki, wobec czego nie można spodziewać się z tego źródła większych wpływów. Zdarzył się nawet przykry wypadek, że kierownik pewnego zakładu postawił wniosek skreślenia składek dla Związku bez porozumienia się z Zarządem Związku. Wypadek ten, zresztą odosobniony, świadczy nie tylko o złej woli, lecz także o nieorientowaniu się w potrzebie istnienia i zadaniach organizacji zawodowych.

Z budżetu przypadają na rok 1932 składki następujące:

Klasa	Skala składek			Składka roczna 1931/32
I	od produkcji	30.000 do	150.000 m ³	Zł 70.—
II	„	150.000 „	300.000 „	„ 176.—
III	„	300.000 „	500.000 „	„ 352.—
IV	„	500.000 „	700.000 „	„ 528.—
V	„	700.000 „	1.500.000 „	„ 715.—
VI	„	1.500.000 „	2.500.000 „	„ 825.—
VII	„	2.500.000 „	4.000.000 „	„ 1.100.—
VIII	„	4.000.000 „	10.000.000 „	„ 0-21
			od każdych 1000 m ³ po	„ 0-21
			niemniej jednak niż 1000 Zł	
IX	„	10.000.000 m ³ od	każdy 1000 m ³ po	„ 0-19

Składki oblicza się od każdego 1000 m³ produkcji gazu czy wody w poprzednim roku budżetowym czy kalendarzowym, zależnie od tego jaki rok wprowadzony jest w danym zakładzie. Zakłady wodociągowe płacą składki o 10% niższe, o ile obliczone są od produkcji wody. O ile składki oblicza się od ilości wody sprzedanej, to zniżka ta nie obowiązuje. Składki należy wpłacać z początkiem każdego kwartału.

Po sprawozdaniu przewodniczący dyr. Dziurzyński oddał przewodnictwo dyr. Rabczewskiemu, który otworzył dalszą dyskusję.

Dyr. Seifert zabrał głos w sprawie legalizowania gazomierzy. Twierdził mianowicie, że nie może się zgodzić z propozycją Zarządu Związku, aby termin ważności legalizacji określić na 10—15

lat. Cecha wtórna dla gazomierzy jest zdaniem dyr. Seiferta niepotrzebna, powoduje ona jedynie duże koszty, a istotnej potrzeby niema, gdyż gazomierz w zasadzie nie psuje się. Gazomierz suchy wskazuje zawsze na korzyść konsumenta, dlatego też mowy niema o jakiegokolwiek szkodzie dla tegoż. Wystarczy go ocechować dopiero po stwierdzeniu błędu. Następnie stawia wnioski:

XIII Walne Zgromadzenie Związku Gospodarczego Gazowni i Zakładów Wodociągowych wyraża opinię:

- 1) Gazomierze raz ocechowane przez Urząd Miar są zawsze zdolne do obrotu publicznego. Ponowne cechowanie powinno nastąpić dopiero po stwierdzeniu przekroczenia dozwolonego przez Urząd Miar błędu, które następuje na żądanie konsumenta albo gazowni.

2) Cechy przedwojenne państw zaborczych nie tracą tem samem swojej ważności, gdyż pochodzą z czasów, kiedy te państwa legalizowały gazomierze po myśli obowiązujących wówczas przepisów.

3) Gazomierze, zaopatrzone cechą obcą po r. 1918, winny być ponownie cechowane. Z powodu jednak kryzysu gospodarczego, który przeżywa również gazownictwo polskie, Walne Zgromadzenie wyraża zapatrywanie, że ocechowanie to winno się odbywać etapami w kilkuletnim okresie czasu, aby nie stworzyć nadmiernego obciążenia budżetów gazowni.

Z dyr. Seifertem polemizuje dyr. Rabczewski, który uważa za konieczne określenie okresu wtórnej cechy dla gazomierzy, analogicznie jak przy wodomierzach, chociażby ona miała nastąpić po bardzo nawet długim okresie czasu.

W dalszej dyskusji brali udział dyr. Żardecki, oraz dyr. Swierczewski, który proponuje, aby wnioski dyr. Seiferta przekazano Zarządowi do załatwienia.

Z kolei dyr. Bąkowski z Ostrzeszowa porusza sprawę wydania rozporządzenia o budżetowaniu, które uważa za niezmiernie pilne, szczególnie dla prowincjonalnych zakładów, niejednokrotnie zarządzanych nieodpowiednio. W odpowiedzi dyr. Konopka zaznacza, że Związek dołoży wszelkich starań, aby sfery miarodajne jak najprędzej wykończyły projekt i wydały rozporządzenie. Bliższe szczegóły sprawy przedstawione były w odczycie na Zjeździe p. t. »Uwagi nad obecnym stanem przedsiębiorstw komunalnych«, który zostanie rozesłany wszystkim zainteresowanym, celem wywołania odpowiedniej dyskusji.

Po dyskusji przewodniczący dyr. Rabczewski zarządza wybory do Zarządu. Komunikuje mianowicie, że z Zarządu wedle statutu ustępują w tym roku: Wodociągi i Kanalizacja m. st. Warszawy, Wodociągi miejskie w Poznaniu, Gazownia Miejska w Łodzi, oraz Gazownia Miejska w Grudziądzu. W ciągu roku ustąpił z Zarządu także Państwowy Zakład Wodociągowy w Ciechocinku, przytem jest jeszcze miejsce wolne po gazowniach

miejskich w Toruniu i w Tarnowie, których przedstawiciele ustąpili jeszcze w r. 1929.

Na propozycję dyr. Żardeckiego wybrano do Zarządu jednogłośnie następujące zakłady: Wodociągi i Kanalizację m. Warszawy, Wodociągi Miejskie w Poznaniu, oraz Gazownię Miejską w Grudziądzu, poza tem wybrano jako członków nowych na wolne miejsca: Gazownię Miejską w Lublinie i Stanisławowie, oraz Wodociągi Miejskie w Przemyśle.

Skład Zarządu na rok 1931/32 przedstawia się następująco:

- 1) Gazownia Miejska m. st. Warszawy
- 2) Wodociągi i Kanalizacja m. st. Warszawy
- 3) Gazownia Miejska w Poznaniu
- 4) Wodociągi Miejskie w Poznaniu
- 5) Zakład Gazowy Miejski we Lwowie
- 6) Wodociągi Miejskie we Lwowie
- 7) Krakowska Gazownia Miejska
- 8) Wodociąg st. król. m. Krakowa
- 9) Gazownia Miejska w Bydgoszczy
- 10) Wodociągi Miejskie w Częstochowie
- 11) Gazownia i Wodociągi Miejskie w Lesznie
- 12) Królewskohucka Gazownia S. A.
- 13) Gazownia Miejska w Stanisławowie
- 14) Wodociągi Miejskie w Przemyśle
- 15) Gazownia Miejska w Lublinie
- 16) Gazownia Miejska w Grudziądzu.

Do Komisji Rewizyjnej — na wniosek dyr. Seiferta — wybrano ustępujących tegorocznych członków, a mianowicie pp. inż. Romana Baranowicza, wicedyrektora Wodociągów i Kanalizacji m. st. Warszawy, Antoniego Foltńskiego, naczelnika rachuby Wodociągów i Kanalizacji m. st. Warszawy, Adama Myszkowskiego, skarbnika Zrzeszenia Gazowników i Wodociągowców Polskich w Warszawie, inż. Jana Dzierżykraj-Morawskiego, dyrektora Gazowni, Wodociągów i Elektrowni w Tczewie, oraz inż. Witolda Zaborowskiego, dyrektora Gazowni Miejskiej w Kaliszu.

Po dokonaniu wyborów zabrał głos dyr. Seifert, który podniósł zasługi dotychczasowego Prezesa Związku, dyr. Antoniego Dziurzyńskiego, co zebrani przyjęli przez aklamację. Na tem Walne Zgromadzenie zakończono o godzinie 19 minut 15.

Warszawa, dnia 12 maja 1931 r.

Dyrektor Związku:
(—) *Inż. J. Konopka*

Prezes Związku:
(—) *Inż. Wł. Rabczewski*

Spis członków

Związku Gosp. Gazowni i Zakładów Wodociągowych w Państwie Polskiem.

G a z o w n i e:

Miejscowość	Województwo	Tytuł przedsiębiorstwa
1. Bielsko	śląskie	Gazownia Miejska
2. Bydgoszcz	poznańskie	Gazownia Miejska
3. Chełmno	pomorskie	Zarząd Gazowni i Elektryfikacji Miejskiej w Chełmnie — Gazownia
4. Chełmża	"	Zakłady Gazu i Wody — Gazownia
5. Chodzież	poznańskie	Magistrat m. Chodzieży — Gazownia
6. Chojnice	pomorskie	Elektrownia, Gazownia i Wodociągi Miejskie — Gazownia
7. Cieszyn	śląskie	Miejski Wydział Budowlany
8. Czarnków	poznańskie	Magistrat — Gazownia
9. Czersk	pomorskie	Gazownia Czersk, Pomorze
10. Drohobycz	lwowskie	Miejski Zakład Gazowy
11. Działdowo	pomorskie	Magistrat — Gazownia Miejska
12. Gniezno	poznańskie	Miejskie Zakłady dla Światła i Wody — Gazownia
13. Gostyń	"	Gazownia Miejska
14. Grudziądz	pomorskie	Gazownia Miejska
15. Inowrocław	poznańskie	Gazownia Miejska
16. Jarocin	"	Miejskie Zakłady Światła, Siły i Wody — Gazownia
17. Jarosław	lwowskie	Gazownia Miejska
18. Kalisz	łódzkie	Gazownia Miejska
19. Kępno	poznańskie	Magistrat m. Kępna — Gazownia
20. Kołomyja	stanisławowskie	Kołomyjska Gazownia Miejska
21. Kościan	poznańskie	Gazownia Miejska
22. Koźmin	"	Gazownia Miejska
23. Kraków	krakowskie	Krakowska Gazownia Miejska
24. Królewska Huta	śląskie	Królewsko-Hucka Gazownia Tow. Akc.
25. Krotoszyn	poznańskie	Miejska Gazownia i Zakłady Wodociągowe — Gazownia
26. Kruszwica	"	Magistrat m. Kruszwicy — Gazownia
27. Leszno	"	Miejskie Zakłady Światła, Siły i Wodociągów — Gazownia
28. Lublin	lubelskie	Miejski Zakład Gazowy
29. Lwów	lwowskie	Zakład Gazowy Miejski
30. Łódź	łódzkie	Zarząd Gazowni Miejskiej
31. Margonin	poznańskie	Magistrat m. Margonina — Gazownia
32. Międzychód	"	Gazownia i Elektrownia T. A.

Miejscowość	Województwo	Tytuł przedsiębiorstwa
33. Mikołów	śląskie	Gazownia Miejska
34. Nakło	poznańskie	Gazownia Miejska
35. Nowy Tomysł	"	Gazownia i Wodociągi Miejskie — Gazownia
36. Ostrów	"	Zarząd Gazowni i Wodociągów Miejskich — Gazownia
37. Ostrzeszów	"	Miejskie Zakłady Kanalizacji, Wodociągów i Gazowni — Gazownia
38. Oświęcim	krakowskie	Zarząd Elektrowni w Sierszy Wodnej — Gazownia Oświęcim
39. Piotrków	łódzkie	Zjednoczone Przedsiębiorstwa m. Piotrkowa — Gazownia
40. Pniewy	poznańskie	Gazownia Miejska
41. Podgórz	pomorskie	Miejska Stacja Gazowa
42. Poznań	poznańskie	Gazownia Miejska
43. Pszczyna	śląskie	Magistrat m. Pszczyny — Gazownia
44. Radom	łódzkie	Gazownia m. Radom
45. Rakoniewice	poznańskie	Magistrat — Gazownia
46. Rawicz	"	Gazownia, Elektrownia i Wodociągi Miejskie — Gazownia
47. Rybnik	śląskie	Miejskie Zakłady Przemysłowe — Gazownia
48. Rzeszów	lwowskie	Gazownia Miejska
49. Sepólno	pomorskie	Magistrat — Gazownia Miejska
50. Śmigiel	poznańskie	Gazownia i Wodociągi Miejskie — Gazownia
51. Solec Kujawski	"	Magistrat Solec Kujawski — Gazownia
52. Śrem	"	Gazownia i Wodociągi Miejskie — Gazownia
53. Stanisławów	stanisławowskie	Gazownia Miejska
54. Starogard	pomorskie	Administracja Gazowni, Elektrowni i Wodociągów Miejskich — Gazownia
55. Strzelno	poznańskie	Gazownia Miejska
56. Swarzędz	"	Gazownia Miejska
57. Szczakowa	krakowskie	Gazownia Szczakowska Sp. z o. o.
58. Tarnów	"	Gazownia Miejska
59. Tarnowskie Góry	śląskie	Gazownia, Elektrownia i Wodociągi Miejskie — Gazownia
60. Tczew	pomorskie	Miejska Elektrownia, Gazownia, Zakłady Wodociągowe i Kanal. — Gazownia
61. Tomaszów Mazowiecki	łódzkie	Zjednoczone Gazownie S. A.
62. Toruń	pomorskie	Elektrownia i Gazownia Miejska
63. Warszawa	warszawskie	Dyrekcja Gazowni Miejskiej m. st. Warszawy
64. Wielkie Hajduki	śląskie	Zarząd Górnośląskiej Centrali Gazowej
65. Wilno	wileńskie	Gazownia Wilno
66. Włocławek	warszawskie	Magistrat — Wydział budowlany
67. Wolsztyn	poznańskie	Gazownia Miejska
68. Zbąszyn	"	Gazownia Miejska
69. Żnin	"	Zakład Gazowni i Wodociągu Miejskiego — Gazownia
70. Żywiec	krakowskie	Przedsiębiorstwo Gazowe Sp. z o. o.

Wodociągi:

Miejscowość	Województwo	Tytuł przedsiębiorstwa
1. Brodnica	pomorskie	Wydział Wodociągów i Kanalizacji
2. Bydgoszcz	poznańskie	Dyrekcja Wodociągów i Kanalizacji
3. Cieszyn	śląskie	Magistrat — Wydział Budowl. Zarząd Wodociągów
4. Chełmża	pomorskie	Zakłady Gazu i Wody — Wodociągi
5. Chojnice	„	Elektrownia, Gazownia i Wodociągi Miejskie — Wodociągi
6. Ciechocinek	warszawskie	Państwowy Zakład Wodociagowy
7. Częstochowa	kieleckie	Zarząd Wodociągów m. Częstochowy
8. Gniezno	poznańskie	Miejskie Zakłady dla Światła i Wody — Wodociągi
9. Jarocin	„	Miejskie Zakłady Światła, Siły i Wodociągów — Wodociągi
10. Katowice	śląskie	Wydział Powiatowy — Oddz. Techn. Wodociągi
11. Kraków	krakowskie	Wodociąg st. król. m. Krakowa
12. Krotoszyn	poznańskie	Miejska Gazownia i Zakł. Wodoc. — Wodociągi
13. Królewska Huta	śląskie	Magistrat — Zarząd Wodociągów
14. Leszno	poznańskie	Miejskie Zakłady Światła, Siły i Wodociągów — Wodociągi
15. Lublin	lubelskie	Miejskie Wodociągi Lubelskie
16. Lwów	lwowskie	Miejskie Zakłady Wodociagowe we Lwowie
17. Łęczyca	warszawskie	Wodociągi Miejskie
18. Ostrów	poznańskie	Zarząd Gazowni i Wodociągów Miejskich — Wodociągi
19. Ostrzeszów	„	Miejskie Zakłady Kanalizacji, Wodociągów i Gazowni — Wodociągi
20. Piotrków	łódzkie	Zjednoczone Przedsiębiorstwa Miejskie m. Piotrkowa — Wodociągi
21. Pleszew	poznańskie	Magistrat m. Pleszewa — Wodociągi
22. Podgórz	pomorskie	Miejska Stacja Gazowni i Wodociągów — Wodociągi
23. Poznań	poznańskie	Wodociągi Miejskie
24. Przemyśl	lwowskie	Wodociągi Miejskie
25. Radom	łódzkie	Zarząd Wodociągów m. Radomia
26. Rawicz	poznańskie	Gazownia, Elektrownia i Wodociągi Miejskie m. Rawicza — Wodociągi
27. Rybnik	śląskie	Miejskie Zakłady Przemysłowe — Wodociągi
28. Śmigiel	poznańskie	Gazownia i Wodociągi Miejskie — Wodociągi
29. Starogard	pomorskie	Administracja Gazowni, Elektrowni i Wodociągów Miejskich — Wodociągi
30. Tarnów	krakowskie	Miejski Zakład Wodociagowy
31. Tarnowskie Góry	śląskie	Gazownia, Elektrownia i Wodociągi Miejskie — Wodociągi
32. Tczew	pomorskie	Miejska Elektrownia, Gazownia, Zakłady Wodociagowe i Kanal. — Wodociągi

Miejscowość	Województwo	Tytuł przedsiębiorstwa
33. Toruń	pomorskie	Magistrat m. Torunia — Zarząd Wodociągów
34. Warszawa	warszawskie	Dyrekcja Wodociągów i Kanalizacji m. st. Warszawy
35. Wilno	wileńskie	Magistrat m. Wilna — Wydział Wodociągów i Kanalizacji
36. Żnin	poznańskie	Zakład Gazowni i Wodociągów Miejskich Wodociągi

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
BIBLIOTEKA GŁÓWNA

41187 / 1930

AE00365638